

УДК 343.98

Б. Є. Лук'янчиков

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики
(Національна академія внутрішніх справ)*

Є. Д. Лук'янчиков

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційного
права та права інтелектуальної власності
(Національний технічний університет України «КПІ»)*

ПОБУДОВА ХАРАКТЕРИСТИК ЗЛОЧИНУ¹

Злочин, як суспільно-небезпечна поведінка людини вивчається багатьма науками. Кожна з них намагається дослідити та описати ті його сторони, що висвітлюють соціальний, кримінологічний, морально-етичний, криміналістичний та інші аспекти. Подібна увага науковців до цього небезпечного явища не випадкова. Суспільство зацікавлене у тому, щоб таких явищ було менше, а це вимагає комплексного підходу до організації протидії злочинній діяльності.

Для вирішення завдання протидії злочинності кожна юридична наука досліджує ті елементи і риси злочину, що належать до її предмету, акцентує увагу на найбільш суттєвих рисах цього суспільно-небезпечного соціального явища. Внаслідок цього в науковому обігу набули розповсюдження характеристики злочинів з такими позначувальними

© Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., 2013

© Національний університет «Острозька академія», 2013

▪ Побудова характеристик злочину / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbephz.pdf>.

словами як кримінально-правова, кримінологічна, криміналістична, оперативно-тактична, судово-психологічна та ін.

Найбільше дослідженими та перевіреними часом вважаються кримінально-правова та кримінологічна характеристики злочину. Перша – розкриває правовий характер діяння, показує, чи містить воно відмінні ознаки складу злочину, ступінь його суспільної небезпеки, яке слід призначити покарання та інші ознаки. Друга – це система відомостей про генезис злочину, його причини та умови вчинення, частоту повторюваності і класифікацію злочинів за різними підставами, наприклад, віком, освітою, професією тощо.

Тривалий час зазначені характеристики використовувались для розробки методичних рекомендацій розслідування злочинів. Це не дозволяло повною мірою використовувати ті ознаки злочинів, що мали важливе криміналістичне значення. Такі рекомендації не відрізнялися достатньою конкретністю та визначеністю, а тому не могли задовольнити потреби слідчої практики. Перед криміналістами постало завдання враховувати поряд з кримінально-правовими та кримінологічними ознаками злочину і ті, що мали важливе криміналістичне значення, сприяли результативному використанню таких методик.

Перші згадки про поняття криміналістичної характеристики зустрічаються в роботах О. Н. Колесніченко та Л. А. Сергеева [1; 2]. Вагомий внесок у її розробку зробив О. Н. Колесніченко. Це знайшло відображення як в окремих виданнях, так і підручниках з криміналістики [3, с. 29-43]. Питання, що пов'язані з криміналістичною характеристикою достатньо активно обговорювалися на сторінках наукових видань в публікаціях В. П. Бахіна, Р.С. Белкіна, О. М. Васильєва, І. О. Возгріна,

▪ Побудова характеристик злочину / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbeiphz.pdf>.

І. Ф. Герасимова, В. О. Коновалової, В. О. Образцова, М. В. Салтевського, М. О. Селіванова, В. Ю. Шепітька та ін.

Не вдаючись до поглибленого аналізу наведених визначень слід зазначити, що усім ним певною мірою притаманні загальні ознаки, на які звертають увагу автори: а) система узагальнених відомостей про ознаки певного виду злочинів; б) встановлення закономірних зв'язків між такими даними; в) призначеність для використання в розслідуванні конкретних видів злочинів.

Серед науковців зустрічаються й інші підходи до формування криміналістичної характеристики злочинів: а) елементний, та б) фазовий. Опис першої фази скоріше нагадує характеристику діяльності з встановлення обставин конкретного злочину, а не його характеристику як інформаційну модель. У другому випадку за основу беруть розвиток злочину у часі, який поділяють на відповідні фази злочинної діяльності. На жаль, не показано кількість таких фаз, підстави для виділення та їх зміст [4, с. 132].

Більше двадцяти років тому зроблено спробу розробити альтернативу поняттю «криміналістична характеристика злочинів» та замінити його поняттям «типові інформаційні моделі злочинної діяльності». За слушною думкою Г. К. Захарова поняття криміналістична характеристика широко використовується в навчальній літературі, не вичерпало своїх можливостей, а тому навряд чи потребує запропонованої заміни [5, с. 167-174].

Криміналістична характеристика як кримінально-правова та кримінологічна містить інформацію про злочин в цілому, а також складові його елементи (об'єкт та об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону). На відміну від них вона являє собою, по-перше, систему тільки

▪ Побудова характеристик злочину / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbepbz.pdf>.

криміналістично значимих відомостей про ознаки злочину, а не будь-яких однакових для усіх видів злочинів. По-друге, відомості про ознаки елементів злочину підлягають опису на якісно-кількісному рівні з визначенням кореляційних залежностей між ними, що підвищує практичне значення даної категорії криміналістики.

Отже, загально визнаними можна вважати поняття кримінально-правової, кримінологічної та криміналістичної характеристик злочинів. Зважаючи на багатогранний характер злочину, лише зазначені характеристики не можуть повною мірою розкрити усі його сторони та складові елементи. Цим можна пояснити спроби окремих авторів сформуванню й інші характеристики злочину.

Так, О. Н. Колесніченко виокремлює судово-психологічну характеристику, яка містить найбільш суттєві психологічні відомості про злочинців і потерпілих, типові групи свідків в окремих видах злочинів та ін. [3, с. 33-34]. Але подібна характеристика, як і криміналістична, перебуває в стадії розробки та виявлення відповідних закономірностей. У майбутньому вона, як і криміналістична, може зайняти належне місце в методичних рекомендаціях і практиці розслідування. Уже сьогодні практики все частіше звертаються до науковців по допомогу скласти психологічний портрет (профіль) злочинця за слідами, які він залишив на місці події. Природно, що завдання цих характеристик можуть перетинатися, але не виключати і не дублювати одне одного.

М. В. Салтєвський наголошує на можливість існування адміністративно-правової характеристики [6, с. 308], але не наводить її визначення, змісту, структури. Предметом науки адміністративного права є адміністративні правопорушення, які відрізняються від кримінальних рівнем суспільної небезпеки. Злочин та його структурні елементи є

▪ Побудова характеристик злочину / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbepbz.pdf>.

предметом дослідження, в першу чергу, наук кримінально-правового блоку, а не адміністративного права. Навіть для кримінальних правопорушень з адміністративною преюдицією сумнівно говорити про адміністративно-правову характеристику злочину.

Г. А. Матусовский [7, с. 144-145], Є. І. Зуєв та М. Г. Шурухнов [8, с. 119] вказують на можливість існування кримінально-процесуальної характеристики злочинів, а В. П. Бахін наголошує на кримінально-процесуальні аспекти такої характеристики [9, с. 176-177].

Не наводячи визначення такої характеристики, Г. А. Матусовський намагається розкрити її елементи і вважає, що вона має складатися з фактичних даних, що містять відомості: а) про предмет злочинного посягання (п.1 ст.64 КПК України); б) про подію злочину (час, місце, спосіб та інші обставини) (п.п.1 та 4 ст.64 КПК); в) про особу обвинуваченого (п.3 ст.64 КПК); г) про мотиви злочину (п.2 ст.64 КПК) [7, с. 146], тобто характеризувати елементи складу злочину.

По-перше, зазначені обставини складають предмет доказування у кримінальному провадженні, що не викликає заперечень процесуалістів. Проте між визначенням кола обставин та їх характеристикою є певні відмінності, що не дозволило автору їх розкрити. Крім того, ми не зустріли даного поняття під час аналізу процесуальної літератури, хоч його і мали б сформулювати спеціалісти даної галузі юридичної науки.

По-друге, галузеві характеристики висвітлюють ті сторони і риси злочину, що входять в предмет дослідження. Тому достатньо обґрунтовано вести мову про характеристику злочину або його елементів з погляду тієї науки, що виявляє, досліджує та описує основні властивості, особливості, природу, притаманні йому риси та закономірності.

▪ Побудова характеристик злочину / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbepbz.pdf>.

На відміну від цього предмет науки кримінального процесу складають врегульована нормами кримінального процесуального законодавства діяльність та правові відносини, що виникають у зв'язку з цією діяльністю [10, с. 7-8]. Незважаючи на те, що така діяльність здійснюється навколо злочину та спрямована на встановлення усіх обставин його вчинення, важко виділити будь-які кримінально-процесуальні ознаки, які б його характеризували.

Значна увага розробці власної характеристики злочинів приділена в теорії оперативно-розшукової діяльності. Це можна пояснити намаганням розкрити ті сторони, риси, ознаки злочину, що не набули відображення в інших характеристиках і мають суттєве значення для розробки рекомендацій з розкриття і запобігання злочинів саме оперативно-розшуковими силами, засобами і методами.

Так, В. Г. Самойлов розуміє під нею характеристику кримінальної або криміногенної події на даний момент, що є елементом оперативно-розшукової ситуації. Цей елемент «...зводиться до з'ясування умов, що сприяли підготовці, вчиненню злочину або прихованню злочинця від слідства і суду» [11, с. 25]. І. І. Басецький звертає увагу на те, що це науково-практичний термін, що «позначає сукупність специфічних ознак, притаманних як злочинності в цілому, так і окремим видам і конкретним злочинам, що використовуються для розробки рекомендацій, спрямованих на прийняття ефективних управлінських та оперативно-тактичних рішень» [12, с. 37].

Широко тлумачить дану характеристику і Г. К. Кабанов. Він включає до неї «деякі загальні відомості, що характеризують оперативну обстановку в конкретному регіоні або республіці в цілому, стан боротьби з цими та іншими злочинами, кримінологічні особливості осіб, що їх

▪ Побудова характеристик злочину / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbepbz.pdf>.

вчинили, способи злочинних посягань, хитрощі, що застосовують злочинці з метою приховання слідів злочину, місця реалізації викраденого, причини і умови, що сприяли вчиненню даних злочинів, а також ряд інших відомостей» [13, с. 32].

Наведений перелік визначень можна продовжити, але усі вони будуть відрізнятися несуттєвими ознаками. Таку різноплановість можна пояснити відсутністю науково обґрунтованого підходу до їх побудови. Навіть в одній роботі можна зустріти різні назви такої характеристики. В одному місці автори називають її «оперативно-розшуковою», а через рядок «оперативно-тактичною» [14, с. 7-13].

Грунтуючись на загальному уявленні про характеристику зазначимо, що: а) у ній мають описуватися відмінні якості, властивості, ознаки злочину. Як самостійний інститут теорії ОРД вона має володіти набором характерних властивостей, які лише в сукупності можуть сформувати критерії для визначення даного поняття, на що звертає увагу більшість науковців. Разом з тим, автори наведених визначень не говорять, якими мають бути ці відомості. Наприклад, криміналістична характеристика містить систему відомостей, що мають криміналістичне значення. Це можна сказати і про інші характеристики злочину; б) якщо вести мову про оперативно-тактичну характеристику виду злочинів, то відомості мають бути ні про що інше ніж злочин. Відомості про стан оперативної обстановки в регіоні, стан боротьби із злочинністю і т.п. характеризують не сам злочин, а стан і умови роботи з його розкриття.

В наведених визначеннях слушно звертається увага на те, що оперативно-тактична характеристика є науково-практичним терміном, узагальненими відомостями. Тому не зовсім точно пов'язувати її з окремим моментом або конкретним злочином. Як наукова абстракція вона

▪ Побудова характеристик злочину / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbepbz.pdf>.

має розроблятися на підставі дослідження виду злочинів з встановленням його характерних, типових ознак.

Не спостерігається однотайності науковців у визначенні структури і змісту оперативно-тактичної характеристики. Ми не знайшли будь-які елементи або їх сукупності, що відсутні в інших характеристиках злочину. Відомі на даний час властивості, риси, ознаки злочину та його елементи знаходять відображення в кримінально-правовій, кримінологічній та криміналістичній характеристиках. Разом з тим це не виключає можливості розробки інших, що будуть розкривати нові, ще невідомі властивості й ознаки злочину.

На даний час слід констатувати, що будь-яких ознак оперативно-тактичного характеру не виявлено. Тому для побудови оперативно-тактичної характеристики використовують елементи й ознаки злочину, достатньою мірою досліджені й описані в інших характеристиках. Найбільше наближеною для ОРД вважаємо криміналістичну характеристику, використання якої певною мірою може задовольнити як потреби науковців під час розробки рекомендацій з розкриття злочинів, так і оперативних працівників, які застосовують дані рекомендації.

Слід звернути увагу на те, що при формуванні предмета теорії ОРД, після визнання її самостійною галуззю наукових знань, В. А. Лукашов, поряд з іншими, відносить до нього правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти [15, с. 90-91]. Дану думку поділяють й інші автори, які до предмету науки відносять: практику боротьби із злочинністю з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів; правові основи ОРД; систему правових та інших відносин, що виникають в процесі застосування зазначених сил, засобів і методів.

▪ Побудова характеристик злочину / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbephz.pdf>.

Таким чином, безпосередньо злочин не є предметом ОРД, але усі його елементи і ознаки різною мірою сприяють встановленню обставин його вчинення і в першу чергу причетної до цього особи. При цьому широко і комплексно використовуються відомості характеристик злочину, що розроблені іншими галузями юридичної науки.

Як висновок слід зазначити, що на даний час на відповідному рівні розроблені кримінально-правова, кримінологічна та криміналістична характеристики злочину. В стані розроблення перебуває судово-психологічна характеристика, обґрунтовуються рекомендації з її впровадження в правоохоронну практику.

Зважаючи на те, що термін «оперативно-тактична характеристика» набув широке розповсюдження в теорії ОРД, доцільно переглянути можливості його застосування в науковому обігу таким чином, щоб він відповідав власному змісту і призначенню, розкривав властивості, ознаки і риси явища, яке визначає.

Список використаних джерел

1. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дисс. д-ра юрид. наук / А. Н. Колесниченко. – Харьков, 1967.
2. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: автореф. дисс...канд. юрид. наук / Л. А. Сергеев. – М., 1966.
3. Колесниченко А. Н. Криминалістическая характеристика преступлений / А. Н. Колесниченко // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. – К. : Выща школа, 1988.

▪ Побудова характеристик злочину / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbepbz.pdf>.

4. Асланов А. Б. Современные взгляды на понятие «криминалистическая характеристика преступлений» / А. Б. Асланов // Практическое законоискусство. – 2008. – №2 (3).

5. Захаров Г. К. Новый учебник по криминалистике – новый материал для дискуссии / Г. К. Захаров // Ученые-криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства: Матер. вузов. юбил. науч.-прак. конф. (к 85-летию со дня рождения Р.С. Белкина): в 2-х ч. Ч.1. – М. : Академия управления МВД России, 2007. – С. 167-174.

6. Специализированный курс криминалистики. Учебник. – Киев, 1987.

7. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юри. вузів і фак. За ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Харків : Право, 1998.

8. Криминалистика. Учеб. пособие. – М., 1988.

9. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002) / В. П. Бахин. – Киев, 2002.

10. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013.

11. Самойлов В. Г. Оперативно-розыскная тактика органов внутренних дел / В. Г. Самойлов. – М., 1984.

12. Басецкий И. И. и др. Словарь оперативно-розыскной терминологии. – Минск, 1993.

13. Кабанов Г. К. Квартирные кражи. Предупреждение и раскрытие. Оперативно-розыскная тактика / Г. К. Кабанов. – Минск, 1995.

14. Ульяновский К. Оперативно-розыскная характеристика мошенничества в сфере экономики / К. Ульяновский, С. Вознюк // Закон и жизнь. – 2007. – №10. – С. 7-13.

▪ Побудова характеристик злочину / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbepbz.pdf>.

15. Лукашев В. А. Введение в курс ОРД ОВД: Учеб. пособие / В. А. Лукашов. – Киев, 1976.

Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д.

Побудова характеристик злочину

У науковій роботі проаналізовано поняття та ознаки криміналістичної характеристики злочинів. Відзначено, що на даний час на відповідному рівні розроблені кримінально-правова, кримінологічна та криміналістична характеристики злочину. В стані розроблення перебуває судово-психологічна характеристика, обґрунтовуються рекомендації з її впровадження в правоохоронну практику.

Ключові слова: криміналістика, криміналістична характеристика злочину, предмет доказування

Лукьянчиков Б. Е., Лукьянчиков Е. Д.

Построение характеристик преступления

В научной работе проанализированы понятие и признаки криминалистической характеристики преступлений. Отмечено, что в настоящее время на соответствующем уровне разработаны уголовно-правовая, криминалогическая и криминалистическая характеристики преступления. В состоянии разработки находится судебно-психологическая характеристика, обосновываются рекомендации по ее внедрению в правоохранительную практику.

Ключевые слова: криминалистика, криминалистическая характеристика преступления, предмет доказывания.

▪ Побудова характеристик злочину / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbepbz.pdf>.

Lukyanchikov B. E., Lukyanchikov E. D.

Building characteristics crime

In the thesis the concept and characters of criminological characteristics of crimes are analyzed. It is noted that currently developed at the appropriate level of criminal-legal, criminological and crime characteristic. In a state of development is a forensic psychological characteristics, justified recommendations for its implementation in law practice.

Key words: criminalistics, forensic characteristics of a crime, subject of proof.

-
- Побудова характеристик злочину / Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/131bepbz.pdf>.